

Б75

Національний педагогічний університет
ім. М. П. Драгоманова

Нет диссертация

Воробей Ганна Василівна

УДК 371. 014.

**Народні ігри та забави
у фізичному загартуванні молодших школярів
різних етнографічних груп Прикарпатського краю**

13. 00. 01 — теорія та історія педагогіки

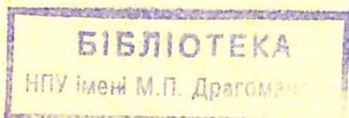
Автореферат
дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата педагогічних наук

НБ НПУ
імені М.П. Драгоманова

100310103

м. Київ - 1997

Дисертацією є рукопис

Робота виконана в Національному педагогічному університеті імені М.П.Драгоманова

Науковий керівник - доктор педагогічних наук, професор
Дубогай Олександра Дмитрівна,
Національний педагогічний університет
імені М.П.Драгоманова, зав. кафедрою
фізичного виховання і здоров'я, м.Київ

Офіційні опоненти - доктор педагогічних наук,
професор Артемова Любов Вікторівна,
Національний педагогічний університет
імені М.П.Драгоманова, зав. кафедрою
дошкільної педагогіки, м.Київ;
- кандидат педагогічних наук, доцент
Цьось Анатолій Васильович, Волинський
університет ім. Л. Українки, зав. кафедрою
фізичного виховання, м.Луцьк

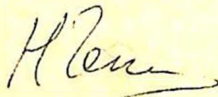
Провідна установа - Київський Національний університет імені
Тараса Шевченка, м. Київ, кафедра педаго-
гіки

Захист відбудеться '19' грудня 1997 р. о 14.30 на засіданні спеціалізованої вченої ради Д 26.053.01 в Національному педагогічному університеті імені М. П. Драгоманова за адресою: 252030, м.Київ-30, вул. Пирогова, 9.

З дисертацією можна ознайомитись у бібліотечі Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова (252023, м.Київ-23, вул. Пирогова, 9)

Автореферат розіслано '19' листопада 1997 року.

Вчений секретар
спеціалізованої вченої ради

Н.В.Чепелева

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність дослідження. В умовах становлення сучасної школи визріла об'єктивна потреба у реформуванні змісту освіти на національному ґрунті та передачі молодому поколінню народного досвіду тіловиховання.

Це зумовлено насамперед катастрофічним погіршенням стану здоров'я й фізичного розвитку внаслідок складної екологічної ситуації в Україні, прогресуючої гіподинамії, прояву таких негативних соціально-медичних факторів, як пияцтво, наркоманія, токсикоманія тощо. За даними Міністерства охорони здоров'я, серед кожних 100 новонароджених малюків лише 11 практично здорові. Усього 5 — 10 відсотків учнів після закінчення загальноосвітньої школи є відносно здоровими.

Основні концептуальні положення про освіту в Україні та її регіонах (Закони України „Про освіту“, „Про фізичну культуру і спорт“, Державна національна програма „Освіта“ / Україна XXI ст./, Державна національна програма розвитку фізичної культури і спорту, Концепція виховання дітей та молоді у національній системі освіти та Концепція української школи Прикарпаття, регіональна програма „Освіта Прикарпаття“) спонукають до пошуків таких дидактичних моделей, які були б спроможні забезпечити повноцінний фізичний розвиток особистості, формування духовних здібностей з урахуванням етнографічних особливостей та індивідуальних можливостей організму дітей.

Особливий інтерес викликає досвід формування духовних і фізичних якостей особистості, розкритий у матеріалах історико-етнографічних досліджень О. Воропая, Г. Гнатюка, В. Грабовецького, М. Грушевського, М. Дерлиці, Г. Довженок, С. Килимника, І. Крип'якевича, М. Миханька, В. Скуратівського.

Заслуговує на увагу теоретична й практична спадщина видатних педагогів минулого І. Боберського, В. Верховинця, С. Гайдучка, О. Іванчука, О. Суховерської, П. Франка, а також кращі зразки фізичного виховання підрастаючого покоління в народних школах, гімназіях, просвітницько-молодіжних товариствах „Пласт“, „Сокил“, „Луг“, „Січ“, які функціонували на Прикарпатті на початку ХХ сторіччя.

Історична ретроспектива засвідчує, що фізичне загартування лягало на міцні підвалини культури народу, йшло найефективнішим шляхом від національного до загальнонародського, планетарного й світоглядного. Воно спрямовувалось на формування гарту, який виступає як комплексне поняття й не обмежується розвитком фізичних особливостей, а органічно включає в себе особистісні характеристики

людини, її духовні, фізичні й ціннісно-мотиваційні якості.

Особливе місце у фізичному загартуванні завжди відводилось народним рухливим іграм і забавам, у змісті яких фізичні вправи супроводжувались примовками, народними піснями, елементами танців та тісно переплітались з традиціями етносу. У багатьох сучасних наукових роботах В. Кузя, З. Сєргійчук, Р. Скульського. М. Стельмаховича, Є. Сявавко, Є. Приступи, Ю. Руденка простежується думка про те, що лише виховання, яке лягає на міцні підвалини культури народу, спроможне забезпечити повноцінний розвиток особистості, формувати її фізичні якості, зміцнювати здоров'я, гармонію тіла, духу людини й природи.

Матеріали науково-методичних та психолого-педагогічних посібників Л. Артемової, Е. Вільчковського, В. Гриценка, Г. Джонсона, О. Дубогай, Д. Ельконіна, М. Єфімова та ін., а також досвід практичної роботи переконують, що ігрова діяльність повинна займати чільне місце в навчально-виховному процесі дітей молодшого шкільного віку, тому що створюється позитивний емоційний фон, умови для образного мислення через виконання імітаційних вправ у поєднанні з пісенно-словесним супроводом, активізується формування рухових навичок на основі мовленнєвих зв'язків.

Поєднання необхідності зміцнення здоров'я дітей в умовах сьогодення з багатим досвідом тіловиховання в минулому та недостатня розробка проблеми використання народного ігрового матеріалу в системі фізичного виховання учнів початкових класів зумовили вибір теми дисертаційної роботи — „Народні ігри та забави у фізичному загартуванні молодших школярів різних етнографічних груп Прикарпатського краю“.

Об'єкт дослідження — процес фізичного загартування дітей молодшого шкільного віку.

Предмет дослідження — вплив народних ігор і забав на фізичне загартування молодших школярів різних етнографічних груп Прикарпаття.

Мета дослідження — теоретично обґрунтувати та експериментально апробувати ефективність використання народних ігор і забав у процесі фізичного загартування учнів початкових класів.

Гіпотеза. Ефективність використання народних ігор і забав у фізичному загартуванні молодших школярів визначається такими умовами: урахування психофізіологічних особливостей, рівня фізичної та морально-вольової підготовки дітей, які

належать до різних етнографічних груп Прикарпаття; розробки адекватного дидактико-методичного забезпечення; упровадження народних ігор та забав у сучасну систему фізичного виховання учнів початкових класів; удосконалення професійної майстерності педагогів; підвищення рівня знань про народні ігри і забави з боку батьківської громадськості та залучення їх до фізкультурно-оздоровчої роботи з дітьми.

Завдання дослідження:

1. Уточнити сутність поняття "гарт", розробити його структурно-логічну модель і визначити основні напрями фізичного загартування особистості.
2. Виявити засоби фізичного загартування в народній педагогіці Прикарпаття.
3. Класифікувати народні ігри і забави відповідно до їх змісту, психофізіологічних та етнографічних особливостей дітей.
4. Розробити та апробувати методику впровадження народних ігор і забав у навчально-виховний процес початкової школи.

Теоретичною основою дослідження є філософсько-психологічне вчення про діалектичну єдність духу і тіла (Г. Гегель, В. Діденко, К. Гейдебрандх, Г. Сковорода); системний підхід до вивчення особистості (Л. Виготський, В. Клименко, Л. Кремінь, Л. Проколієнко, В. Петровський, О. Скрипченко); принципи фізичного загартування дітей на основі духовно-культурної спадщини українського народу (І. Боберський, В. Верховинець, П. Осичинський, О. Суховерська, О. Тисовський, П. Трильовський, П. Франко, І. Юшишин); основні положення виховання дітей та молоді в національній системі освіти, розроблені Державною національною програмою розвитку фізичної культури і спорту, Законом України "Про фізичну культуру і спорт", державними тестами й нормативами оцінки фізичної підготовки населення України, концепцією фізичного виховання в системі освіти.

У дослідженні використовувались такі методи:

теоретичний аналіз архівних, історико-етнографічних матеріалів, психолого-педагогічної літератури з проблем фізичного й духовного формування дитини засобами народної педагогіки; педагогічний експеримент, який передбачав комплексне використання методів спостереження, бесіди, інтерв'ю, анкетування, тестування, експертних оцінок, аналізу результатів діяльності, методів математичної статистики.

Експериментально-дослідна робота й педагогічні спостереження проводились у загальноосвітніх школах різних етнографічних районів Прикарпаття (Долинський,

Рожнятівський — бойки; Косівський, Надвірнянський — гуцули; Коломийський, Снятинський — покутяни).

Експериментом охоплено 768 молодших школярів, 153 вчителі початкових класів, 181 учитель фізкультури, 172 вихователі груп продовженого дня, 157 сімей.

Дослідження проходило поетапно.

Перший етап (1991-1992рр.) полягав у теоретичному вивченні архівних, історико-етнографічних, народознавчих, культурологічних та психолого-педагогічних джерел, нормативних і програмно-методичних документів Міністерства освіти України, кращого досвіду роботи шкіл. На цьому етапі було здійснено відбір найбільш педагогічно доцільних народних ігор і забав, а також оптимальних форм і методів фізичного загартування молодших школярів; розроблено структурно-логічну модель гарту, уточнено його сутність.

На **другому** — (1993-1995) — здійснювався констатуючий експеримент, аналізувались його результати, розроблялася й реалізувалася програма формуючого експерименту.

На **третьому** — (1996-1997) — проводилася обробка експериментальних даних, узагальнювались підсумки формуючого експерименту та розроблялись практичні рекомендації щодо використання народних ігор і забав у навчально-виховному процесі учнів початкових класів.

Наукова новизна роботи полягає в тому, що вперше досліджено гарт, як діалектичну єдність фізичних і духовних якостей особистості та вплив народних ігор і забав на його формування; розроблено класифікацію народних ігор і забав з урахуванням етнографічних, психофізіологічних особливостей, рівня фізичного розвитку та стану фізичної підготовленості дітей молодшого шкільного віку; доведено ефективність авторських програм та методик упровадження народних ігор і забав у сучасну систему початкової освіти.

Теоретичне значення вбачаємо в теоретико-історичному аналізі процесу фізичного загартування засобами народних ігор і забав та досвіду виховання тіла й духу в народних школах, просвітницько-молодіжних товариствах "Пласт", "Сокіл", "Луг", "Січ", які функціонували на Прикарпатті в минулому; уточненні сутності понять "гарт", „фізичне загартування“, „народна гра“ і „забава“; побудові структурно-логічної моделі гарту; дослідженні педагогічних умов фізичного загартування та оновлення змісту шкільного курсу "Фізична культура" для учнів початкових класів.

Практичне значення дослідження полягає в широкому використанні створених навчальних програм і дидактико-методичних матеріалів у навчально-виховному процесі початкових шкіл України, системі вищої й післядипломної освіти педагогічних працівників та в практиці родинного виховання.

Особистий внесок здобувача полягає у розробці та реалізації системи освітньо-виховної роботи, спрямованої на фізичне загартування молодших школярів з опорою на народні ігри і забави.

На захист виносяться:

1. Система фізичного загартування молодших школярів засобами народних ігор і забав.
2. Сукупність педагогічних умов оптимального використання народних ігор і забав у реформуванні змісту початкової освіти.
3. Дидактико-методичне забезпечення навчально-виховного процесу з опорою на народні ігри і забави.

Апробація і впровадження результатів дослідження.

Основні положення й результати дослідження доповідалися та отримали схвалення на Всеукраїнському семінарі методистів обласних інститутів підвищення кваліфікації педагогічних працівників та інспекторів обласних установ освіти, які займаються питаннями фізичної культури (Івано-Франківськ, 1992); засіданні Всеукраїнської творчої групи працівників обласних установ освіти з проблем фізичного виховання дітей і молоді (Івано-Франківськ, 1994); Всеукраїнських курсах підвищення кваліфікації працівників фізичної культури обласних установ освіти (Івано-Франківськ, 1995); Вченій Раді Інституту системних досліджень освіти Міністерства освіти України (Київ, 1995); обласних науково-практичних конференціях „Система національного виховання як фактор цілісного розвитку особистості“ (Івано-Франківськ, 1994, 1995); засіданнях кафедри методики викладання навчальних предметів Івано-Франківського обласного інституту післядипломної освіти педагогічних працівників.

Структура дисертації. Дисертація складається зі вступу, трьох розділів, висновків, списку використаних 257 літературних джерел, 9 додатків. Зміст роботи викладено на 163 сторінках друкованого тексту, ілюстровано 21 таблицею та 7 малюнками на 28 сторінках.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ ДИСЕРТАЦІЇ

У вступі обґрунтовано: актуальність досліджуваної проблеми, визначено об'єкт, предмет, мету та завдання роботи, подано дослідницькі методи, вказано на наукову новизну, теоретичну й практичну значущість дослідження, сформульовані положення, що виносяться на захист.

У першому розділі „Теоретико-методологічні основи фізичного загартування молодших школярів засобами народних ігор і забав“ розглядаються науково-теоретичні засади процесу фізичного загартування особистості дитини через єдність її духовних і фізичних якостей.

На основі аналізу надбань педагогічної науки минулого, словникових тлумачень уточнено сутність понять „гарт“, „народна гра“, „забава“, „фізичний гарт“, а також визначено специфіку фізичного загартування дітей.

„Гарт“ розглядається як результат тілесно-духовних випробовувань людини, де в діалектичному взаємозв'язку виступають стійкість і витривалість, які формуються в боротьбі з труднощами або в процесі тренувань. Його можна подати такою структурно-логічною моделлю (рис. 1).

Рис. 1. Структурно-логічна модель гарту

Тлумачення базових компонентів гарту дозволило сформулювати визначення поняття „фізичний гарт“. Ми розглядаємо фізичний гарт як результат фізичного загартування і показник сформованості фізичної витривалості й духовної стійкості, що забезпечують духовне, морфологічне та функціональне вдосконалення організму на основі здобутих знань, умінь і навичок, які спонукають дітей до фізичного самовдосконалення.

Таке розуміння фізичного гарту переорієнтовує сучасну систему фізичного виховання школярів із простого задоволення потреб організму в руховій діяльності на удосконалення особистості в тісному взаємозв'язку: фізичне <—> духовне.

Виходячи з цього, фізичне загартування постає як процес формування певного світогляду, способу життя і включає діалектику тілесного й духовного, де розвиток тіла не є самоціллю, а підпорядкований духовним потребам особистості, що формується.

Аналіз праць педагогів минулого І. Боберського, С. Гайдучка, Є. Жарського, К. Трильовського, П. Франка, Т. Франка, О. Суховерської і ін. свідчить, що основним засобом фізичного загартування дітей були народні ігри і забави.

У довідникових джерелах, навчально-педагогічних посібниках Л. Беляєва, Г. Калашнікова, Ф. Короткова, Б. Онопрієнка сутність понять „гра“ та „забава“ розглядаються по-різному, підкреслюючи, як правило, одну з її функцій.

Вивчення матеріалів історико-етнографічних досліджень, сучасної психолого-педагогічної літератури (Л. Артемова, Е. Вільчковський, Л. Виготський, І. Власова, Г. Дем'янюк, О. Дубогай, Д. Ельконін, А. Запорожець, Г. Кислюк, М. Стельмахович, А. Цьось і ін.) дозволило визначити поняття „народна гра“ та „забава“.

Народна гра — це освітньо-оздоровчий засіб соціалізації особистості, здатний інтенсифікувати навчально-виховний процес, забезпечити належну мотиваційну основу процесу фізичного загартування в діалектичному взаємозв'язку фізичних і духовних якостей та оптимальну особистісну самореалізацію.

У дисертаційній роботі забава розглядається як різновид народної рухливої гри з пісенно-речитативним супроводом та елементами імітаційних рухів, загальнорозвивальних вправ, танців тощо, що не вимагають великих м'язевих зусиль, здатних забезпечити активний відпочинок, відновити працездатність школярів у режимі навчального дня.

Матеріали історико-етнографічних і культурологічних досліджень І. Вагилевича, М. Влад, Г. Гнатюка, В. Горелик, О. Кравець, С. Пушика, І. Франка, В. Шухевича, І. Шараневича розкривають велику скарбницю народних ігор і забав різних етнографічних груп Прикарпатського краю, яка використовувалась для фізичного загартування підростаючого покоління в генетичній єдності зв'язків: внутріутробний період, дитинство, юність, зрілість.

Досвід фізичного загартування народними іграми й забавами на Прикарпатті, розкритий у роботах І. Боберського, В. Верховинця, Н. Лисенко, М. Стельмаховича, К. Трильовського, дав можливість виявити в ігровому матеріалі спільні риси та шляхи його реалізації. Це й наштовхнуло нас на думку про те, що його

переоцінка, відповідна систематизація та деяка реконструкція стосовно сучасних умов життя, а також психофізіологічних і етнографічних особливостей дітей сприятиме значному підвищенню ефективності їх фізичного виховання.

У другому розділі „Використання народних ігор і забав у навчально-виховному процесі початкової школи“ проаналізовано результати констатуючого експерименту, який проходив у три етапи:

I — вивчення обізнаності дітей різних етнографічних груп і рівня фізичного розвитку з народними іграми й забавами, дослідження мотивації вибору народного ігрового матеріалу молодшими школярами; II — вивчення стану використання народних ігор і забав у системі початкової освіти; III — діагностика обізнаності педагогів і батьків з народним ігровим матеріалом.

Експериментальне дослідження проводилось серед учнів різних регіонів Прикарпаття (гуцульського, бойківського, покутського). Попередні бесіди, проведені серед школярів (466), засвідчили, що 100 відсотків дітей люблять гратись, але недостатньо обізнані з народними рухливими іграми та забавами. Як свідчать матеріали опитувань, лише 13,5 відсотків школярів знають більше 5 ігор; 27,3 відсотки — 3-5, а 45,4 відсотків — 1-2 гри.

З метою виявлення, яким іграм діти різних регіонів надають перевагу, були створені робочі групи рухливих ігор, де за основу взято їх зміст (ігри з імітаційними рухами поведінки тварин, трудових процесів людей; ігри з елементами бігу, стрибків, метання тощо; ігри з предметом, календарно-обрядові та з примовками, співом, елементами танцю). Результати досліджень представлені в таблиці 1.

Таблиця 1

Вибір народних ігор і забав дітьми різних етнографічних груп

Етнічна приналежність	Кількість дітей	Ігри з імітацією рухів тварин, птахів, рослин	Ігри, що відображають трудові процеси	Рухливі ігри з елементами бігу, стрибків, метання, лазіння	Ігри з предметом	Календарно-обрядові гри (зима, весна, літо, осінь)	Ігри з примовками, піснями, музикою і танцями	Сюжетно-рольові ігри	Всього
Гуцули	138	79 57,2%	47 34,0%	42 30,4%	57 41,3%	66 47,8%	83 60,1%	15 10,8%	389 2,8
Бойки	169	58 34,3%	83 49,1%	52 30,7%	98 58,0%	47 27,8%	58 34,3%	31 18,3%	379 2,2
Покутяни	159	67 42,1%	50 31,4%	86 54,0%	124 77,9%	37 23,2%	36 22,6%	19 12,0%	419 2,6

Важливим завданням констатуючого експерименту було вивчення інтересу до народних ігор і забав у школярів з різним рівнем фізичного розвитку. З цієї метою використано індекс фізичного розвитку О. Дубогай (1983), який

розраховувався за формулою:

$$\text{ІФР} = \text{ріст} - (\text{маса тіла} + \text{обхват грудної клітки})$$

Аналізуючи фізичний стан дітей-першокласників Прикарпаття за допомогою ІФР, можна констатувати, що серед 466 обстежених респондентів найбільше тих, що відносяться до IV групи — 36,1% (фізичний розвиток нижче середнього, нормальне співвідношення росту й маси тіла при широкій грудній клітці, добре розвинені: загальна витривалість, швидкість, швидкісно-силові якості при середньому рівні сили та координації рухів); трохи менше — до V групи — 33,9% (фізичний розвиток низький, діти зі значним перевищенням росту над масою тіла, часто з вузькою грудною кліткою. У них спостерігається схильність до порушення постави, простудних захворювань. Мають високий рівень розвитку швидкісно-силових якостей і низький — силових); до III — 24,6% (фізичний розвиток середній, середній і вищесереднього розвиток силових і швидкісно-силових якостей, швидкості та загальної витривалості; високий і вищесереднього рівня розвиток координації рухів при нормальному співвідношенні росту й маси тіла); лише 4,1 відсотки — до II групи (фізичний розвиток вище середнього, надмірна вага тіла відповідно до росту (15%), добре розвинена гнучкість і силові якості при середньому рівні розвитку загальної витривалості, нижчесередньому, низькому рівні швидкості та швидкісно-силових якостей); 1,3% — до I групи (характеризується надмірною відповідно до росту вагою тіла (більше 15%), низьким рівнем координації рухів, спритності, швидкісно-силових якостей, швидкості, слабо розвиненими м'язами опорно-рухової системи).

У ході констатуючого експерименту ми намагались простежити зв'язок між рівнем фізичного розвитку дітей та їхніми ігровими перевагами.

Значимо, що у всіх етнографічних групах діти виявили високий інтерес до ігор із м'ячем (гуцули: К — 89,3%, Е — 83,5%; бойки: К — 71,8%, Е — 72,4%; покутяни: К — 68,7%, Е — 69,1%). При цьому віддавали перевагу іграм і забавам на свіжому повітрі 85,8% гуцулів, 82,4% бойків, 79,3% покутян.

Другий етап констатуючого експерименту передбачав вивчення та ґрунтовний аналіз особливостей фізичного загартування молодших школярів засобами народних ігор і забав.

Аналіз навчальних програм I — IV класів курсу „Фізична культура“, вивчення педагогічної документації (річні плани відділів освіти, методичних об'єднань,

довідки, інформації, протоколи, засідання районних і шкільних педагогічних рад) свідчать про те, що народний ігровий матеріал у навчально-виховному процесі практично не використовується, не реалізуються й завдання сьогодення щодо оновлення змісту фізичного виховання учнів початкових класів народознавчим компонентом.

Опитування, проведене серед 614 респондентів (205 учителів фізкультури, 217 учителів початкових класів, 192 вихователі груп продовженого дня) на третьому етапі констатуючого експерименту, засвідчило низький рівень знань з проблем використання народних ігор і забав у системі фізичного загартування дітей. При цьому 95,7 відсотків освітян вважають доцільним та актуальним використання їх у роботі зі школярами.

Пошук шляхів, що забезпечили б щоденне заняття дітей фізичною культурою в різних умовах, актуалізують проблему залучення батьківської громадськості до фізичного загартування. З метою виявлення готовності до співпраці з педагогами було обстежено 203 родини учнів початкових класів Прикарпаття (87 сімей гуцулів, 59 — бойків і 57 — покутян). Матеріали співбесід показують, що в сім'ях найбільше використовуються календарно-обрядові ігри, що збереглися на Прикарпатті як ритуал. За свідченням 73,1% родин, ігри з дітьми найчастіше використовуються у віці до 5 років; 83,1% сімей хотіли б збагатити рухливими народними іграми дитячі заняття в сім'ї у віці після 5 років.

Результати констатуючого експерименту дали можливість відібрати й класифікувати рухливі народні ігри й забави відповідно до освітньо-виховних і рухових можливостей, згрупувати ігровий матеріал, який містить елементи ризику; доповнити їх спеціальними відновлювально-профілактичними вправами, що можуть використовуватися з метою запобігання порушення постави та її корекції. При цьому враховувались етнографічні та психофізіологічні особливості, рівень фізичного розвитку та мотиваційні орієнтації дітей.

У третьому розділі „Дослідження впливу народних ігор і забав на фізичне загартування молодших школярів“ описано результати формуючого експерименту. В його основу було покладено теоретичну модель гарту, регіональні психофізіологічні особливості дітей молодшого шкільного віку та відібрані народні ігри і забави.

Завданнями формуючого експерименту передбачалось:

дослідження особливостей формування фізичної витривалості — першої складової гарту — через підвищення працездатності та фізичної підготовки учнів, а також формування духовної стійкості — другої складової гарту — через вплив на рівень морально-вольової підготовки молодших школярів.

Реалізація поставлених завдань здійснювалась у таких формах навчальної й поза-класної фізкультурно-оздоровчої роботи: гімнастика до уроків, фізкультхвилини під час загальноосвітніх уроків, рухливі перерви, уроки фізичної культури, диференційовані домашні завдання, динамічні години в групах продовженого дня, секційна робота.

З метою підвищення ефективності початку навчального дня та першого уроку нами розроблена модель гімнастики до занять, в основу якої лягли імітаційні вправи в супроводі примовок. Тестування учнів за методикою М. Люшера показало значне підвищення активності учнів. Отже, ігрова гімнастика до занять є ефективним засобом прискорення процесу продуктивного входження молодших школярів у навчальний день: Е — 100 (83%), К — 75 (67%).

На наступному етапі формуючого експерименту вивчався вплив розроблених ігрових моделей фізкультхвилин на працездатність дітей під час загальноосвітніх уроків. Досліджувались: а) психоемоційний стан (на уроках читання, модель „Казала мені мати“) за допомогою колірної методики М. Люшера; б) зорова увага (на уроках математики, модель „Женчикок-бренчикок“) за власною тестовою методикою; в) стійкість нервово-м'язового апарату (на уроках письма, модель „Іди, іди, дощику“, „Печу, печу хлібчик“) за допомогою тейпінг-теста Ромберга.

Використання народних ігор і забав у процесі рухливих перерв дозволило зробити такі підсумки:

— колективні народні ігри і забави сприяють формуванню в дітей акуратності, уваги, вдумливості, серйозного ставлення до своїх обов'язків, стимулюють пошукову активність, розвивають комунікабельність, прагнення завоювати популярність серед друзів, милосердне ставлення до оточуючих;

— використання народних рухливих ігор у пісенно-речитативному супроводі під час перерв забезпечує зменшення у 2 рази кількості дітей з відчуттям „значної втоми“ та у п'ять разів збільшується кількість тих, які вважають, що „втоми немає“;

— виконання імітаційних вправ, основних рухових дій (ходьби, бігу, стрибків) у супроводі пісень, примовок сприяє оздоровленню школярів. Значно поліпшились

функціональні показники серцево-судинної й дихальної систем учнів. При цьому спостерігається найбільш ефективний їх вплив на дітей з низьким рівнем фізичного розвитку — V група ІФР: зменшення ЧСС у спокійному стані на 10,1%; збільшення величини приросту на вдиху на 12,2%, видиху 20,4%.

Наступним завданням формуючого експерименту передбачалось дослідити вплив народного ігрового матеріалу на рівень фізичної підготовленості молодших школярів. Його забезпечували: розвиток рухових навичок та фізичних якостей, що здобувались шляхом використання розробленої моделі ранкової гігієнічної гімнастики, гри „Стінка“, комплексів загальнорозвивальних вправ, сюжетних уроків та впровадження у шкільний курс фізичної культури регіональної програми „Фізичне виховання молодших школярів“.

Порівняльний аналіз рівня фізичної підготовленості учнів на початку і в кінці навчального року засвідчує ефективність використання народних ігор і забав у навчально-виховному процесі. Так, у дітей експериментальних груп загальний приріст тестових показників становить 70,7%, що на 42,2% більше, ніж у контрольних (28,5%). Найкращий стан фізичної підготовленості зафіксовано в учнів IV групи (поширена в бойків), поділених за ІФР (59,5%), а в інших групах розмістились: V група — 54,1% (гуцули), III — 41,2% (покутяни), II — 40,7%, I — 38,6%. Разом з цим ігри й забави мали загальний оздоровчий вплив на організм школярів. Про це свідчить кількість пропущених занять за навчальний рік через простудні захворювання: в експериментальних групах (120 учнів) пропущено 592 дні, де на 1 дитину припадає 4,9 днів, у контрольних (112 учнів) — 924, що становить 8,3 дні. Спостерігається значна перевага респондентів експериментальних груп в показниках функціонального стану серцево-судинної й дихальної систем як на вдиху, так і на видиху, а саме: а) проба Штанге в експериментальних групах в середньому дорівнює 32,3%, що на 21,8% більше, ніж у контрольних групах (середній приріст — 10,5%). При цьому найефективніший вплив народних ігор і забав спостерігається на респондентах V групи ІФР. Показники приросту в експериментальній групі відносно контрольної на 23,5% більші на вдиху і на 23,4% на видиху.

Наступним етапом формуючого експерименту була розробка системи заходів, спрямованих на підвищення духовної стійкості дітей у єдності її морально-вольових аспектів.

У ході експерименту діти включались в ігрові ситуації, які вимагали як рухової активності, так і морально-поведінкових проявів одночасно. Через любов до праці (гра „Мур“: біг, швидкість), любов до дітей (гра „Яструб і квочка“: спритність, біг, додання опору), любов до рідних, народу (гра „Ой ходить Іванко“: сила, додання опору) і ін. ми формували не лише переконання в необхідності систематичних занять фізичними вправами, прагнення до фізичного самовдосконалення, але й морально-вольові якості, особистість дитини.

Моральна вихованість у цілому постає при цьому інтегральним показником сформованості переконань, прагнення до фізичного самовдосконалення, є мотиваційною базою фізичного загартування.

За даними експерименту, кількісні показники сформованості переконання в необхідності щоденних занять фізичними вправами становили: в експериментальних групах 91 (76%), контрольних — 46 (41%). Це свідчить, що народні ігри створюють добру мотиваційну базу фізичного загартування, є вагомим засобом формування моральної вихованості.

Вправління у вольових зусиллях молодших школярів проходило під час занять спортивної секції в умовах застосування народних ігор з елементами ризику та різним руховим спрямуванням: „Чий батько дужчий“ (сила), „Крута линва“ (швидкість), „Пійма“ (швидкісно-силові), „Жук“ (спритність) та ін. Матеріали вражень діти записували в заздалегідь заготовлених таблицях.

Беручи до уваги позитивні зміни в усіх складниках гарту під впливом народних ігор і забав, що значно інтенсифікувало процеси фізичного та духовного формування особистості в ході формуючого експерименту, ми розробили модель упровадження ігрового матеріалу в сучасну систему фізичного виховання учнів (див. рис.2).

Модель зорієтована на підвищення професійного рівня педагогічної громадськості через оновлення народознавчим компонентом різних форм методичної роботи (на обласному, районному (міському) та шкільному рівнях) з проблем фізичного загартування дітей.

Для вчителів початкової школи створена „Регіональна програма використання народних ігор і забав у роботі з учнями I — IV класів“, що узагальнює кращі зразки фізичного загартування на Прикарпатті та побудована на матеріалах дослідження. Підготовлено програму-мінімум батьківського всеобочу щодо використання народного ігрового матеріалу в процесі фізичного загартування дітей у сім'ї.

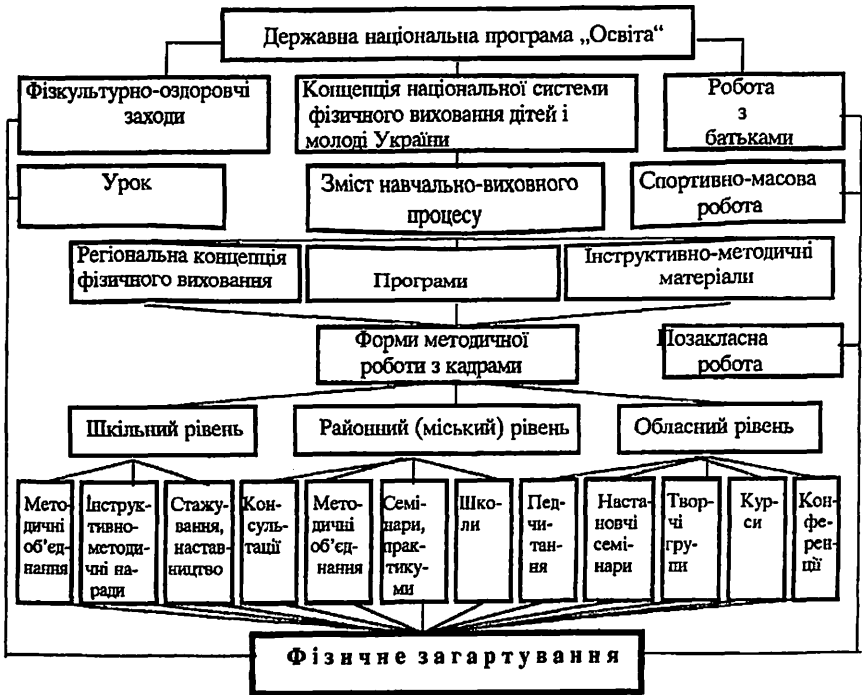

Рис. 2. Структурно-функціональна модель упровадження народного ігрового матеріалу в сучасну систему фізичного виховання школярів

Проведена дослідно-експериментальна робота дозволила сформулювати такі висновки:

1. Використання народних ігор і забав у навчально-виховному процесі початкової школи має глибокі історичні та етнографічні корені. Багатовіковий досвід народно-тілового виховання дітей на Прикарпатті свідчить про високу морально-духовну спрямованість, тісний зв'язок з суспільними інтересами та місцевими традиціями. Його аналіз переконує в необхідності змістової реконструкції й систематизації ігрового матеріалу на основі регіональних, вікових та індивідуальних психофізіологічних особливостей дітей. Запропонована в дослідженні класифікація народних ігор і забав стосовно різних етнографічних зон Прикарпатського краю може послужити однією з орієнтовних моделей такої реконструкції. Вона включає відбір ігор за етнічними особливостями (для дітей бойківського, гуцульського, покутського регіонів), рівнем їхніх фізичних можливостей (ІФР), мотиваційними аспектами (бажання дітей), тематикою (сімейно-побутові, військово-патріотичні, релігійно-обрядові тощо) та взаємодоповнювальними за руховою спрямованістю (ігри, що формують

рухові навички, координацію, прикладні уміння). Загальними принципами класифікації є врахування рівня рухової інтенсивності ігор, їхній колективний характер.

2. Теоретичною основою впровадження народних ігор і забав у систему фізкультурно-оздоровчої роботи з дітьми молодшого шкільного віку є структурно-логічна модель гарту, яка охоплює фізично-духовні якості особистості, характеризується внутрішньою узгодженістю її компонентів. Виявлений у дослідженні взаємний зв'язок між фізичною витривалістю та морально-вольовою стійкістю вказує на оптимальні шляхи фізичного загартування дітей — через підвищення рівня їх фізичної підготовленості й працездатності, а також впливу на рівень моральної вихованості й сили волі. Важливим механізмом цього впливу є актуалізація потреби у фізичному й духовному самовдосконаленні, де народним ігровим засобам відводиться основна роль.

3. Позитивна динаміка фізичних і духовних показників гарту дітей, яка відбулася внаслідок співпраці з їхніми батьками, педагогами показує високу ефективність запропонованої в роботі системи фізичного загартування й може бути рекомендована для широкого впровадження в навчально-виховний процес початкових шкіл України з опорою на їх регіональний матеріал.

Основними напрямками фізичного загартування молодших школярів є:

— перебудова навчально-виховного процесу на основі нових навчальних програм, які містять спеціально відібрані народні ігри і забави;

— включення народних рухливих ігор і забав з пісенно-речитативним супроводом у різні форми фізкультурно-оздоровчої роботи з дітьми в режимі навчального дня (ранкова гігієнічна гімнастика, гімнастика перед заняттями, фізкультурні хвилини під час загальноосвітніх уроків, рухливі перерви, години фізкультури в групах продовженого дня, секційні заняття);

— уведення відповідних спецкурсів і семінарів-практикумів для педагогів (учителів фізкультури, початкових класів, вихователів груп продовженого дня) у систему методичної роботи;

— запровадження спільних з батьками, педагогами й дітьми практичних занять з проблеми використання народних ігор і забав у навчально-виховному процесі.

4. Важливою умовою використання народних ігор і забав у фізичному загартуванні молодших школярів є забезпечення цілісного впливу на рівень пізнавального та емоційно-вольового розвитку учнів внаслідок актуалізації їхньої потреби в само-

вдосконаленні. Зазначена особливість зумовлює створення диференційованих (рівневих) програм із шкільного курсу „Фізична культура“, враховуючи етнографічні особливості дітей, рівень їхньої фізичної підготовки та індивідуальні відмінності у рівні фізичного розвитку (ІФР) учнів початкових класів. Тим більше, що в процесі експерименту зафіксована висока орієнтація школярів як на етнічну близькість гри, так і її відповідність власним фізичним можливостям.

Отже, проведене дослідження показало високу ефективність використання ігор і забав у навчально-виховному процесі молодших школярів та актуалізувало необхідність подальшого вивчення окремих аспектів означеної проблеми:

- вплив народних ігор і забав на формування навичок здорового способу життя;
- дослідження можливостей інтенсифікації навчально-виховного процесу на основі посилення міжпредметних зв'язків і змістового наповнення загальноосвітніх предметів народним ігровим матеріалом;
- педагогічне керівництво процесом фізичного загартування школярів.

Основні ідеї та положення дисертації подані в таких публікаціях:

1. Воробей Г.В. Творче використання досвіду організації фізичного виховання дітей і молоді у Східній Галичині дорадянського періоду в умовах сучасної національної школи: Методичні рекомендації. — Івано-Франківськ, ІУВ, 1990. — 36 с.
2. Воробей Г. В. Фізичне виховання молодших школярів: Навчальні програми і дидактико-методичні матеріали до них. — Івано-Франківськ, ІУВ, 1993. — 144 с.
3. Воробей Г. В. Народні ігри та забави: Методичні рекомендації. — К.: ІСД, 1995.— 175 с.
4. Столітенко В. В., Воробей Г. В. Фізичне виховання молодших школярів: Навчальний посібник. — К.: ІЗМН, 1997. — 138 с.
5. Воробей Г. В. Регіональна програма використання народних ігор і забав у роботі з учнями 1—4 класів // Обрій: Часопис ІПОПП. — Івано-Франківськ, 1996. — № 1(3). — С. 74—76.
6. Воробей Г. В. Опришківські забави: Сценарії спортивних свят. //Джерела: Науково-методичний вісник ІПОПП. — Івано-Франківськ, 1995.—№3.—С.30-48.
7. Воробей Г. В. Впровадження народних ігор і забав у систему фізичного виховання школярів: Тези доповідей //Система національного виховання як фактор цілісного розвитку особистості. Актуальні проблеми та історичний досвід. — Івано-Франківськ, ІПОПП, 1995. — С. 124-126.

Воробей Г. В. Народні ігри та забави у фізичному загартуванні молодших школярів різних етнографічних груп Прикарпатського краю.

Дисертація у виді рукопису на здобуття вченого ступеня кандидата педагогічних наук за спеціальністю 13. 00. 01 – теорія та історія педагогіки.

Захищається система роботи з фізичного загартування, сукупність педагогічних умов та дидактико-методичне забезпечення навчально-виховного процесу з опорою на народні ігри та забави.

У дисертації розроблено структурно-логічну модель гарту, проведено класифікацію народних ігор та забав на основі етнографічних, вікових та індивідуальних, психофізіологічних особливостей дітей, пропонуються шляхи впровадження ігрового матеріалу в сучасну систему фізичного виховання учнів через підвищення професійного рівня педагогічної громадськості та батьківського всеобучу. Основний зміст роботи викладено в 7 публікаціях.

Ключові слова: гарт, фізичне загартування, народні ігри, забави, етнографічні групи, педагогічні умови.

Воробей А. В. Народные игры и развлечения в физической закалке младших школьников разных этнографических групп Прикарпатского края.

Диссертация в виде рукописи на соискание ученой степени кандидата педагогических наук по специальности 13. 00. 01 – теория и история педагогики.

Защищается система работы по физической закалке, совокупность педагогических условий и дидактико-методическое обеспечение учебно-воспитательного процесса с опорой на народные игры и развлечения.

В диссертации разработана структурно-логическая модель закаливания, проведена классификация народных игр и развлечений на основе этнографических, возрастных, индивидуальных, психофизиологических особенностей детей, предлагаются пути внедрения игрового материала в современную систему физического воспитания учащихся путём повышения профессионального уровня педагогической общественности и родительского всеобуча. Основное

содержание работы изложено в 7 публикациях

Ключевые слова: закалка, физическое закаливание, народные игры, развлечения, этнографические группы, педагогические условия.

Vorobei H. V. Folk games and entertainments in the formation of physical hardening for junior pupils of different ethnographic groups of the Precarpatian region.

Thesis in the form of manuscript to get the scientific degree of Bachelor of Pedagogics on speciality 13. 00. 01 - Theory and history of pedagogics.

The system of formation of physical hardening, total combination of pedagogical conditions and didactic-methodological providing in upbringing-educational process is upheld with the support of folk games and entertainments.

The structurally-logical model of physical hardening was elaborated in the thesis, the classification of folk games and entertainments was held on the basis of ethnographic, age, individual psycho-physiological peculiarities of children, the way of implementation of material into modern system of physical education of pupils which focuses on the improvement of professional level of pedagogic public and parents education is proposed. The main contest of work is published in 7 issues.

Key words: physical hardening, folk games and entertainments, ethnographical groups, pedagogical conditions.

Підписано до друку 14. 11. 1997 р. Формат 60х90/16
Друк. Аркушів 1. Тираж 100.

Редакційно-видавничий центр Івано-Франківського обласного
інституту післядипломної освіти педагогічних працівників
м. Івано-Франківськ, пл. Міцкевича, 3